

Tilburg,

tijdschrift voor geschiedenis,
monumenten en cultuur
Verschijnt driemaal per jaar.

Jaargang 17, nr. 2
september 1999

Uitgave

Stichting tot Behoud van
Tilburgs Cultuurgoed
K.v.K.: S 41096029 • ISSN: 0168-8936

Redactie

Henk van Doremalen
Ronald Peeters

Vormgeving

Ronald Peeters
Bart Gladdines

Stukken voor de redactie
te zenden aan
redactiesecretariaat
t.a.v.

Ronald Peeters
Montfortanenlaan 96
5042 CX Tilburg.

Abonnementen

Jaarabonnement
f 27,50
instellingen en bedrijven
f 32,50

Losse nummers
verkrijgbaar in de
boekhandel (f 8,50).
Abonneren door
overmaking op de
rekening van de Stichting
tot Behoud van Tilburgs
Cultuurgoed
te Tilburg

Gironummer 5625554
AMRO-bank rek.nr. 42.81.63.343
onder vermelding van
'abonnement 1999'

Foto's

Indien niet anders vermeld:
Fotocollectie van
het Gemeentearchief Tilburg.
Omslagfoto:
Loskade Goirke Kanaaldijk
jaren twintig

Opmaak en druk

Drukkerij-Uitgeverij
H. Gianotten B.V., Tilburg

Ten geleide

Over de geschiedenis van het openbaar vervoer in Tilburg heeft Jacob H.S.M. Veen reeds enkele bijdragen in 'Tilburg' geschreven; de laatste in 1992. In het nummer dat nu voor u ligt schrijft hij over de totstandkoming van het Wilhelminakanaal en de losplaatsen Goirke Kanaaldijk en Oude Molenbochtstraat. Vervolgens gaat zijn artikel in op de door de gemeente en verschillende bedrijven noodzakelijk geachte combinatie van railvervoer en scheepvaart. Uiteindelijk resulteerde dit niet in een aansluiting op het spoorwegnet maar in de aanleg van een goederen-tramspoor vanaf de Oude Lind naar de Goirke Kanaaldijk in april 1920. De lijn heeft er tot januari 1937 gelegen. Er staat thans nog een gebouw-tje dat eraan herinnert.

Op 17 maart 1999 was het 150 jaar geleden dat koning Willem II in Tilburg is overleden. De gemeente Tilburg herdacht dit door een tentoonstelling in het Gemeentearchief, de uitgave van een boekje en een symposium over de betekenis van Willem II, gehouden in het Paleis-Raadhuis. Oud-gemeentearchivaris Gerard Steijns was een van de inleiders. Zijn geannoteerde inleiding wordt in dit nummer gepubliceerd.

In 'Tilburg' werden in het verleden omvangrijke boekbesprekingen als volwaardig artikel gepubliceerd. Zo ook de bijdrage van Ad de Beer, die als derde artikel in dit nummer voorkomt. Zijn uitvoerige bespreking van het proefschrift van D.M. de Jaeger over de houding van de Nederlandse politie tijdens de Tweede Wereldoorlog in de grote steden van Noord-Brabant was dat zeker waard.

'Tilburg kort' ten slotte geeft weer veel nieuws over recent verschenen publicaties over Tilburg. Voortaan zullen ook meer vermeldingen en boekbesprekingen over de tot de gemeente Tilburg behorende dorpen Berkel-Enschot en Udenhout in deze rubriek verschijnen.

De redactie

Inhoud

- 35 **Jacob H.S.M. Veen:**
Spoorrails naar Tilburgs water
- 42 **Gerard Steijns:**
Koning Willem II en Tilburg
- 48 **Ad de Beer:**
Hoe 'goed' was de sterke arm in Noord-Brabant en in Tilburg tijdens de bezetting?
- 52 **Tilburg kort**
Tilburg signalement XXXX
Tentoonstelling Volt 1909-1999
Volt 1909-1999
De Vreede Reeks
100 jaar St. Caeciliakerk te Enschoot
Noormannen aan de Leij
150 jaar sterfdag Willem II
-

re industriële sectoren is naar mijn mening altijd wat onderschat. Toch zijn juist buiten de textielindustrie de twee grootste bedrijven ontstaan die Tilburg in de twintigste eeuw heeft gekend: de Centrale Werkplaats van de Staatsspoorwegen (vanaf 1868) en de Volt (vanaf 1909). Wanneer de grote lijnen van de geschiedenis getrokken worden, blijkt dat deze bedrijven niet alleen voor de economische ontwikkeling en werkgelegenheid van groot belang geweest zijn voor Midden-Brabant, maar dat ze ook uit sociaal-cultureel oogpunt een meer dan gemiddelde invloed hebben gehad.

Het boekje 'Volt. Tussen gloeilamp en hoogspanningstrafo 1909-1999' van Jan van Iersel en Jan Trommelen schetst vooral de technische en economische ontwikkeling van het bedrijf Volt. Dat gebeurt in chronologische volgorde te beginnen met de oprichting in 1909. Volt is toen als zelfstandige metaal-draadgloeilampenfabriek aan de Nieuwe Goirleseweg ontstaan. Tussen wat nu de Voltstraat is en de Groenstraat ontwikkelde zich een groot industrieel complex. Eind jaren zestig kwam daar nog een vestiging bij op het industrieterrein Kraaiven aan de Zevenheuvelenweg (Volt-Noord). Bekendheid heeft het bedrijf vooral

Reclame voor de Volt in 1913 (coll. GAT).

gekregen als de Philipsdochter die vanaf de jaren twintig de grootste werkgever was in Tilburg, en dat meer dan een halve eeuw zou blijven. In 1971 telde het bedrijf in Tilburg 3187 werknemers en met de vestigingen Turnhout en Oosterhout meer dan 5000. Het belang voor de Tilburgse economie is daarmee duidelijk. Het boekje Volt 1909-1999 volgt de ontwikkeling van het bedrijf vanaf het ontstaan in 1909 tot aan de sluiting in 1999. Het is daarmee een uitbreiding van het boekje uit 1984 van Jan Trommelen (overleden in 1999), die dan ook als medeauteur wordt vermeld.

Anderen maken thans gebruik van de fabriekscomplexen in Tilburg-Zuid en Tilburg-Noord. Het eigen Volt-sportcomplex, de Ezelvense akkers, heeft al eerder plaatsgemaakt voor woningbouw. De foto van de Voltharmonie op pagina 69 mag als typerend worden beschouwd voor de vele verenigingen die onder de naam Volt uit het bedrijf zijn voortgekomen. Vele daarvan bestaan nog, soms onder een andere naam. Het bedrijf was meer dan alleen een onderdeel van de metaalindustrie of later elektrotechnische industrie. In het boekje komt dat zijdelings ter sprake, maar het was dan ook geen uitgangspunt voor de samensteller(s).

In het rijk geïllustreerde boekwerk van 72 pagina's zijn de opkomst, bloei en neergang van het twintigste eeuws bedrijf Volt weergegeven, met alle ontwikkelingen van de gebouwen en productietechnische zaken. De samenstellers hebben daarmee een waardevolle bijdrage geleverd aan de geschiedschrijving van Tilburg.

Henk van Doremalen

Jan Trommelen en Jan van Iersel, Volt tussen gloeilamp en hoogspanningstrafo, 1909-1999 (Tilburg, 1999), 72 blz., f 5,-. (Verkrijgbaar in Gemeentearchief Tilburg en Philipswinkel).

De Vreede Reeks

De vrij onbekende en aan de KUB gelieerde Tilburgse uitgeverij Syntax Publishers is met een opmerkelijke boekenserie gekomen: De Vreede Reeks, genoemd naar Pieter Vreede (1750-

1837), drijvende kracht in 1795 bij de erkenning van Brabant als zelfstandig gewest. Het is een serie over culturele aspecten van Brabant. De eerste twee delen zijn Tilburgse initiatieven.

In 1992 wilde Leo Pot, directeur van de Schouwburg Tilburg, de renovatie van de cultuurtempel luister bijzetten. Hij kwam met het idee om in en rondom de schouwburg ingebeitelde gedichten van niet meer dan vier regels in een twintigtal hardstenen trottoirtegels te vereeuwigen (zie 'Tilburg', 1994, nr. 1, p. 25-26). Cees van Raak maakte er een fraai vormgegeven boekje over. Hij publiceert in 'De poëzie lacht op straat' niet alleen de gerealiseerde tegelgedichten, maar ook de acht gedichten die er ooit gelegen hebben, maar thans verdwenen zijn (de poëzie lag op straat). Van Raak publiceert de volledige tekst van de gedichten en geeft op een uitklapbare plattegrond de precieze plaats aan waar de tegels te vinden zijn. De teksten van de tegels die er nog liggen (de poëzie ligt op straat) zijn tweemaal van Hugo Claus, Jules Deelder, K. Schippers en Paul van Ostaijen. Met één gedicht zijn vertegenwoordigd: Judith Herzberg, J.A. Emmens, J.P. Guépin, C. Buddingh', Wim de Vries, Ellen Warmond, Hans Faverey, Lucebert, Jan G. Elburg, Hans Dorrestijn, Rudi ter Haar en Marijke Boon. Opmerkelijk genoeg zijn er geen Tilburgse dichters onder dit gerenommeerde gezelschap te vinden. Van Raak weet daar wel raad mee. Voor de acht tegels die in de loop der jaren om welke reden dan ook zijn verdwenen, doet hij nu de gemeente Tilburg een aanbod: acht mooie gedichten ter vervanging van de verdwenen poëzie, maar nu uit de kokers van Tilburgse dichters, zijnde Tymen Trolsky, Jace van de Ven, Kees van Kalmthout, Ko de Laat, Masje Kooiman, Fred Lahaye en natuurlijk Cees van Raak. Daaronder het onvolprezen gedicht 'Contactadvertentie' van Ko de Laat ('Man/zoekt/dito/vrouw'). Gemeente Tilburg: doen!

Vanaf januari 1997 verscheen de rubriek 'Geschreven stad' in het Brabants Dagblad. Dertig auteurs schreven een of meerdere korte verhalen of gedichten over hun stad Tilburg, die onder redactie van Ed Schilders als deel 2 van De Vreede Reeks nu in bun-